

**ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ**

**ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ**

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№1(5)/2025, 96-101

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

УДК: 37.015

DOI: [10.52754/16948823_2025_1\(5\)_14](https://doi.org/10.52754/16948823_2025_1(5)_14)

ЭТНОПЕДАГОГИКА – БААЛУУЛУК

ЭТНОПЕДАГОГИКА – ЦЕННОСТЬ

ETHNOPEDAGOGY – A VALUE

Итигулова Ж.К.

Итигулова Ж.К.

Itigulova Zh.K.

ф.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., доцент, Ошский государственный университет

Dr., Associate Professor, Osh State University

Сабирова Самара

Сабирова Самара

Sabirova Samara

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's student, Osh State University

ЭТНОПЕДАГОГИКА – БААЛУУЛУК

Аннотация

Г.Н. Волков: “Эң күчтүү, эң таасирдүү, эң ишенимдүү педагогика-элдик педагогика. Ал эми тарбиячылардын мыктысы-эл”. К.Д. Ушинский: «Элдик педагогика эл менен төрөлгөн, эл менен кошо өнүккөн, элдин баардык тарыхын, анын жакшы жана жаман сапаттарын чагылдырган. Бул бир муунду экинчи муунга алмаштыруудагы маанилүү кыртыш. Аны такай азыктандырып, жакшыртып, талапка ылайыкташтырып туруу керек... Элдик педагогиканын генийлиги менен эч ким атаандаша албайт». Этнопедагогиканын негизги булагы катары элдик фольклордук чыгармаларды белгилөө менен анын тарбиялык, билим берүүчүлүк жана өркүндөтүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүнүн тереңдигин баалай билишибиз зарыл.

Ачкыч сөздөр: этнопедагогика, рухий дөөлөттөр, педагог, тарбия

ЭТНОПЕДАГОГИКА – ЦЕННОСТЬ

ETHNOPEDAGOGY – A VALUE

Аннотация

Г.Н. Волков: «Самая мощная, самая действенная, самая надежная педагогика – это народная педагогика. А лучшие воспитатели – это сам народ». К.Д. Ушинский: «Народная педагогика родилась вместе с народом, развивалась вместе с ним, отражая всю его историю, его достоинства и недостатки. Это важный пласт, обеспечивающий смену одного поколения другим. Его необходимо постоянно наполнять, совершенствовать и адаптировать к требованиям времени... Гениальность народной педагогики непревзойденна». Отмечая народные фольклорные произведения как основной источник этнопедагогики, мы должны осознавать глубину их воспитательного, образовательного и развивающего потенциала.

Abstract

G.N. Volkov: “The most powerful, most effective, and most reliable pedagogy is folk pedagogy. And the best educators are the people themselves.” K. D. Ushinsky: “Folk pedagogy was born with the people, developed alongside them, and reflects their entire history, both good and bad. It is an essential layer that ensures the transition from one generation to another. It must be constantly enriched, improved, and adapted to the demands of time... The genius of folk pedagogy is unmatched”. Recognizing folk folklore as the primary source of ethnopedagogy, we must appreciate the depth of its educational, instructional, and developmental potential.

Ключевые слова: этнопедагогика, духовные ценности, педагог, воспитание

Keywords: ethno pedagogy, spiritual values, upbringing, educator

Педагог - (гр. *paidagogos* –тарбиялоочу) – жалпы билим берүүчү мектептин мугалими, кесиптик-техникалык, атайын орто же жогорку окуу жайынын окутуучусу, мектепке чейинки мекемелерде, мектеп интернатта, балдар үйүндө, тарбиялоо колонияларында тарбиячы, мектептен тышкары жана башка уюмдардын кызматкери, педагог илими боюнча илимий кызматкер жана башкалар.

Педагогика деген сөз ал илимдин өзүнө караганда алда канча мурда пайда болгон. Байыркы Грецияда педагог деп мугалимди эмес, балдарды мектепке жеткирип, кайра алып келүүчү кулду эсептешкен. Бара-бара мааниси жаңыланып, кийинчерээк педагогика термини баланын дене бою менен акыл көрөңгөсүнүн өнүгүшүнө туура багыт берүү, аны турмуштун туура жолуна салуу өнөрү катары колдонула баштаган. Күндөлүк турмуш сабактарынан жана айрым ойчул адамдар тарабынан таалим-тарбия ишине байланыштуу терең ойлордун арбын топтолушу, аларды жалпылоо, ырааттуу, максаттуу өнүктүрүү иштерин аркалаган педагогика илиминин пайда болушу зарылдыгын шарттаган. Байыркы Грек, Рим, Византия жана Чыгыш философтору Платон, Аристотель, Паутарх, Гераклит, Селена Квинтилиан, Варлаам, Ионна Демоскина, Авицена, Конфуций, ошондой эле Орто кылым ойчулдары Ж. Баласагын, М. Кашгари жана башкалар мурастарынан таалим-тарбия темасындагы баа жеткис акыл кеңештерди табууга болот [1; 8; 11; 12].

Учурда адамзат “адамча” жашоодон кыйналууда, анткени адамдын көйгөйлөрү көбөйүп баратат. Эгерде адамзат башына келген көйгөйлүү абалдан кутулгусу келсе, ал проблемалар биздин финансы-экономикалык маселеде гана эмес, адамзаттын адептик-рухий абалында экендигин түшүнүү керек, демек көйгөйлөрдүн көптүгү адамзаттын рухий жана ыймандык байлыкка жардылыгында десек жаңылыштык болбойт. Ар бир инсан үчүн эле эмес, жалпы коом үчүн рухий өнүгүү, таалим –тарбия, тартип зарыл маселе, андыктан ата-бабалардын тарбиялык системасын (этнопедагогиканы) азыркы илимдердин жаңылыктары (педагогика, психология ж.б) менен интеграциялоо керек экендиги практикалык турмуш ырастоодо.

Эгерде балдар Ата Мекендин, улуттун, ата-эненин, үй-бүлөнүн алдындагы милдетин, адептик-рухий тарбиянын наркын жаштайынан билип чоңойсо, мүмкүн ошол билимдер көйгөйлөрдү азайтмак, ал өлкөбүздүн чыныгы байлыгы болмок. Балким, коомчулуктагы трайбализмдин, коррупциянын, кылмыштуулуктун ж.б. тамырын кыркып, таза коом түзүлмөк. Мурда бардык акылмандардын башын оорутуп келген көйгөйлөр: канткенде ата-бабаларыбыздын баалуулуктарын сактап калабыз, кантип ыймандуу коом түзөбүз, канткенде баланы адамча жашаганга үйрөтөбүз, – деген маселе турган болсо, бүгүн бардык педагогдордун башын оорутуп келген маселе – аны кайсы жол, кандай усул менен, кайсы идеологиянын негизинде ишке ашырабыз,-деген жаңы маселе турат.

Тарбиялык маселелерге жеткиликтүү көңүл бөлүнбөгөндүктөн, окуучулардын тартиби улум начарлап, тартипсиздик, мыкаачылык, кайдыгерлик күчөп баратат, бирок, бул маселе кыргыз элинде эле эмес, дүйнөлүк билим берүү системасын камтыды. Азыр Германиянын саясий ишмерлери, педагогдору мектепти эрте интернетке байланыштырганына өкүнүшөт, алардын пикири боюнча: биринчи таалим-тарбия берип, мүмкүн болушунча интернетке кеч байланыштырсак болмок, – деген жыйынтыкка келишкен. Интернетке эрте киргизүүнүн натыйжасында окуучулардын маданияттуулугу төмөндөп, рухий кризис күчөгөн белгилешет.

“Азыр маданий иш-чаралардын саны өсүп жатканы менен, маданияттуу адамдар, чөйрөлөр аз”, – дейт немец педагогу Х.Ф. Хентиг [3]. “Көйгөйлөрдүн көпчүлүгү коомчулуктун

мурдагы баалуулуктары девольвацияланып (наркы төмөндөп), кийинки баалуулуктар системасы түзүлдү” – деп ырасташууда немец окумуштуулары.

Учурда бирибиз Батыштын, башкасы Чыгыштын, айрымдарыбыз өзүбүздүн кыргыздын баалуулуктары идеалдуу, туура деп эсептейбиз, бирок, объективдүү кыйынчылыктар арбын. Баалуулуктар улам алмашып турган коомдо балдарды тарбиялоо дагы кыйынчылыкты жаратып келет, себеби тарбияны бүлдүрүүгө багытталган теле-радио берүүлөр, ылганбаган интернет маалыматтары коомго өз таасирин тийгизип келет. Көйгөйдүн себептеринин бири катары – балдардын жеткиликтүү эмгекке үйрөтүлбөгөндүгү, аракетсиздик же гиподинамия (кыймылсыздыктын натыйжасында организмдин функциясынын бузулушу), бул боюнча окумуштуу А.С. Павловдун: “Булчундар кыймыл-аракетсиз болгондо, мээ уйкуда болот” – деп айтканы бар.

Көйгөйлөрдүн себебинин дагы бири коомдогу кылмыштуулуктун көптүгү. Аны азайтуунун жолдорунун бири бул жакшы тарбия берүү керектигин Б. Мурзаibraимов “Мугалим мөмөлүү дарак,”-деген эмгегинде [6]. Кичинесинде тамактан өксүгөн бала дистрофик (арык-чабал) болот, ал эми тарбиядан өксүгөн балдар “интеллектуалдык дистрофик” болорун турмуш чындыгы айгинеледи.

Окуучулардын адеп-ахлагынын калыптанышында элдин баалуулуктарынын, каада-салтынын, улуттук тилдин этимологиялык өзгөчөлүгүнүн, мамлекеттин мыйзамдарынын, идеологиясынын, диний ишениминин, дүйнөлүк маданияттарга алака-мамилесинин, билим берүү деңгээлинин, өлкөнүн экономикалык-саясий абалынын шартына байланышы болот. Көйгөйдүн көптүгү башка маданияттардын баалуулуктарын кабыл алуу мезгилинде кыргыз маданияты менен башка маданияттардын ортосундагы келишпестик пайда болгондо “маданий шок” (англис окумуштуусу К.Обергомдун психологияга киргизген термин) пайда болот. Башка маданияттагы моралдык эрежелерди аткаруу менен өз маданиятындагы моралдан баш тартуу жашоо-тиричилигине терс таасир этип, өз багытын (ориентациясын) жоготууга алып келет. Биздин мектептердеги көйгөйлөрдүн көптүгү окуучулардын Батыштын, Чыгыштын (Европа, Америка, Кытай, Индия ж.б) идеологияларын кабыл алуусу менен да байланышы бар [9; 10].

Советтер Союзунун убагында мынча көйгөйлөр болгон эмес. Кытайлыктарда: “Доор өзгөргөн мезгилде жашап кал” деген сөз эң жаман каргыш катары айтылып келет. Биз дагы ушул сөздөгүдөй, мамлекетибиз өз эгемендүүлүгүнө ээ болуп, кылым алмашып, коомдук түзүлүш артка чегинип (капитализм ← социализм), саясат өзгөргөн мезгилде жашап жатабыз. Педагогика илиминде коомдук экономикалык формация өзгөргөндө баалуулуктардын өзгөрүшү да көйгөйлөрдүн көбөйүшүнө түрткү болот деп ырасталат.

Анткен менен ондогон кылым мурда жазылган Ж.Баласагынын “Кут алчу билим” китеби өз актуалдуулугун жоготпой, бардык түрк тилдүү элдер окуп, таасирленип келе жатышат. Көйгөйдүн себебин табуу – анын дабасын табуунун жарымы дегендей, окуучулар туура, бирдиктүү баалуулуктарды тааныгында гана көйгөйлөр азаят десек болоор. Элибиздин байыртан нарктап келген санаттары адамдын жашоосундагы түбөлүктүү, түпкүлүктүү, көөнөрбөс дөөлөттөр, турмуштук эреже-жоболорду насыяттап, адам акылынын, өнөрүнүн, адабинин, адамга мамилесинин өрнөгүн туюнтуп келген. Санаттарда ар бир адамга, кырдаалга карата философиялык мамиле жасалып, коомдук моралдык-этикалык кеңештер сунушталган.

Адамдын аң-сезимдүүлүгү анын рухий абалы менен да байланыштуу. Адам рухий жактан канчалык өнүксө, аң-сезими ошончолук жогору болот. Тескерисинче рухий абалы начар болсо, аң-сезими ошончолук төмөн болот. Рухий деңгээли төмөн адамдар бийликке келишсе, натыйжасы ошончолук оор болуп, эл көптөгөн азаптарга кабылат [4,149-б]. Ден соолугуна кам көрбөгөн эл оорукчал болот. Рухий тарбияга жетишерлик кам көрбөгөн эл психикалык, рухий, физикалык жактан оорукчан болгондой, коомунда криминал, аракеттик, баңгилик, сабатсыздык көбөйөт. Дүйнө жүзүндө кылмыш иштеринин 90% акча, бийлик үчүн, 10% башка материалдык баалуулук үчүн жасалат деген статистикалык тыянак айтылып келет. Азыр коомубузда жашагандардын соолоруна караганда оорукчандары көп, бири-бирин жактыргандарга караганда бири-бирине нааразылар, сын таккандар, жек көргөндөр көп...

“Балалыктан жаштыкка өткөн курак (подростковый период) оор, бул – өзүн, адамды, коомду, дүйнөнү тааныган мезгил, ушул убакта мүнөзү калыптанат, бул дүйнөдөгү максаты аныкталат, адептик идеалын иштеп чыгат, турмуштун сабактарын үйрөнөт, жашоонун жолжобосун, маңызын түшүнөт” (Г.А. Мединский). “Карылыктын бир жылы – он эки ай, балалыктын бир жылы – доор” (А.Алексин), дегендей элдик адептик-рухий таалим-тарбиясын сактап калбаган шартта хаоско жол берилип, эл рухий кризиске кептелет”. К.Д. Ушинский белгилегендей: «Элдик педагогика эл менен төрөлгөн, эл менен кошо өнүккөн, элдин баардык тарыхын, анын жакшы жана жаман сапаттарын чагылдырган. Бул бир муунду экинчи муунга алмаштыруудагы маанилүү кыртыш, аны такай азыктандырып, жакшыртып, талапка ылайыкташтырып туруу керек”.

Адабияттар

1. Кыргыз педагогикасы (энциклопедиялык окуу куралы). - Б.: 2004,
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы.-Б.,1996.
3. Байгазиев С. Ыйман сабагы: мугалимдер үчүн методикалык колонмо. –Б., 2002.
4. Иптаров С. Кыргыз эл педагогикасы: изилдөөлөр, табылгалар.-Б., 1998.
5. Коменский Я.А. Избранные пед.соч.-М., 1955.
6. Рахимова М.Р., Панкова Т.В. Кыргыз элдик педагогикасы: усулдук колдонмо.-Б., 1994.
7. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Том 2.,1988.
8. Осмонова, Ж. Р. Этнопедагогиканын тереңдеп окутуп-үйрөтүүнүн зарыл маселелери / Ж. Р. Осмонова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 433-436. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_433. – EDN DSUUFU.
9. Райимбердиев, Ы. А. Оюн аркылуу этнодидактикалык билим берүүдө ата-эненин ролу / Ы. А. Райимбердиев, Ж. Ж. МаксUTOва // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 450-458. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_450. – EDN JPIQEQ.
10. Ташбаева, Г. А. Кыргыз элдик педагогикасында балдарды эмгекчилдикке тарбиялоо боюнча этнографиялык материалдар / Г. А. Ташбаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 531-537. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_531. – EDN SLPPXW.

11. Жумабаева, Д. С. Акындар поэзиясын этнопедагогикалык негизде окутуу- инсандын адептик-руханий калыптануусунун өзөгү / Д. С. Жумабаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 771-775. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_771. – EDN SWYYRS.
12. Дастанбек Кызы, К. Кыргыз макал-лакаптарында педагогикалык ойлордун берилиши / К. Дастанбек Кызы, А. К. Мурзакметов // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология. – 2023. – No. 1(1). – P. 30-37. – DOI 10.52754/16948874_2023_1(1)_4. – EDN ITDFPF.